

Perusteellisuutta ja uusia avauksia

Matti Salo: Pohjoinen Alma Mater – Oulun yliopisto osana korkeakoululaitosta ja yhteiskuntaa perustamisvaiheista vuoteen 2000. Studia Historica Septentrionalia 42. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys 2003 Rovaniemi. 736 s.

■ Suomalainen korkeakoulutukseen – ja ylisummaan koulutukseen – kohdistuvan tutkimuksen nousukausi alkoi 1980- ja 1990-luvun vaihteen tienoilla. Runsaassa vuosikymmenessä on hyvätasoista tutkimusta ilmestynyt niin historian tutkijoiden kuin muidenkin tieteenalojen edustajien tuottamina. Uusimmalle tutkimuskupolvelle tyypillisiä piirteitä ovat olleet esimerkiksi yhteiskuntahistoriallinen lähestymistapa ja useiden tieteenalojen menetelmien ja tuloksien hyödyntäminen. Tutkimuksen korkeasuhdanteen vuosina on julkaistu niin perinteisiä instituutiohistorioita kuin ylimmän opetuksen kehityslinjien kokonaisvaltaisemmin analysoituja esityksiä. Monissa tapauksissa yliopistoja kehitystä on tarkasteltu ”yhteiskunnan ja yliopiston välisenä vuorovaikutuksena”. Näin tekee myös Matti Salo viime vuoden lopulla ilmestyneessä väitöskirjassaan *Pohjoinen Alma Mater – Oulun yliopisto osana korkeakoululaitosta ja yhteiskuntaa*

perustamisvaiheista vuoteen 2000.

Salo on tarvinnutkin väitöskirjaansa uuden näkökulman, sillä Oulun yliopiston historian tutkimisessa ei ole aivan tyhjästä tarvinnut liikkeelle lähteä. Liisa ja Kyösti Julku kirjoittivat jo 1980-luvulla teoksen Oulun yliopiston perustamisvaiheista. Matti Lackman ja Matti Salo puolestaan julkaisivat muutama vuosi sitten yliopiston historian 35 ensimmäisen toimintavuoden ajalta ja muutama muukin aihetta sivuava teos löytyy. Yhteiskunnallisen ja korkeakoulupoliittisen viitekehysten lisäksi Matti Salo on panostanut vahvasti yliopiston vaikuttavuuden uudentyyppiseen analysointiin. Väitöskirja asettuikin lopulta luontevasti korkeakoulutusta koskevan tutkimusperinteen kenttään, eikä päällekkäisyyttä juuri synny, jos kohta Salolle on tietysti ollut apua aikaisemmasta, lähelle tulevista, tutkimuksesta.

Väitöskirjan tutkimustehtävä on historian tutkimuksellekin poikkeuksellisen laaja ja monitasoinen. Niinpä Matti Salo käyttää tutkimusaiheensa perustelemiseen ja esittelemiseen liki parikymmentä sivua. Tutkimustehtäväosiossa olisi toki ollut tiivistämisen ja selkeyttämisen varaa, sillä nyt lukija joutuu välillä palailemaan taaksepäin selvittääkseen, mistä lähdettiin liikkeelle. Olenainen ratkaisu tutkimuksessa kuitenkin on kokonaisvaltainen näkökulma. Tavoitteena on paitsi analysoida Oulun yliopiston rakenteellista kehitystä, siihen vaikuttaneita tekijöitä ja opinahjon paikkaa suomalaisessa ylimmän opetuksen järjestelmässä, myös laaja-alai-

sesti arvioida yliopiston yhteiskunnallista ja alueellista vaikuttavuutta.

Näin laajan tutkimustehtävän kohdalla voi kysyä, eikö tekijä ole osannut rajata tehtävänsä – aineistosta olisi syntynyt hyvin pari, ehkä kolmekin tämän tason oppinäytettä. Kysymys ei silti mielestäni ole huonosti tehdystä rajauksesta vaan nimenomaan pyrkimyksestä kokonaisvaltaiseen analyysiin. Niinpä jonkun nyt mukana olevan osa-alueen – vaikkapa opiskelijoiden, korkeakoulupolitiikan yleislinjojen tai työllisyysvaikutusten – jättäminen pois olisi kaventanut kokonaiskuva ja herättänyt vain kysymyksiä. Laaja-alainen lähestymistapa on siis perusteltavissa, vaikka se väistämättä johtaa sivumäärän paisumiseen. Työn ajallinen raja – käsittelyn ulottaminen aivan 2000-luvun alkuun – on myös perusteltu erityisesti 1990-luvun korkeakoulutuksessa tapahtuneiden isojen muutosten takia. Nekin on syytä asettaa historialliseen viitekehykseen, vaikka tulkinat saattavat vuosien kuluessa tarkentua tai muuttua.

Tutkimuksen rakenne pohjautuu Oulun yliopiston historiasta ja korkeakoululaitoksen yleisestä kehityksestä löytyviin aikajaksoihin, joita – perustamisvaiheet mukaan lukien – on kaikkiaan viisi. Kronologinen periodisointi on mielestäni onnistunut ja perusteltu. Aikajaksojen sisällä noudatetaan paljon samanlaista käsittelyjärjestystä. Yleisen poliittisen ja yhteiskunnallisen kehityksen esittelyn jälkeen käydään läpi korkeakoulupolitiikan päälinjat. Sitten siirrytään analysoi-

maan Oulun yliopiston rakenteellista, määrällistä ja laadullistakin kehitystä. Sen jälkeen arvioidaan eri näkökulmista Oulua osana korkeakoulujärjestelmää ja pohdiskellaan alueellisia ja yhteiskunnallisia vaikutuksia. Tähän liittyy vielä Oulun yliopiston vertailu Pohjois-Ruotsin ja Pohjois-Norjan vastaaviin ylimmän opetuksen yksiköihin. Käsittelytapa on systemaattinen ja lukijan kannalta vaativa varsinkin, kun asiaa on paljon. Systemaattisuus auttaa kuitenkin kokonaisuuden hahmottamisessa ja suuren tietomäärän hallitussa esittämisessä. Tällainen esitystapa ei ole ehkä yleisöystävällinen, mutta oppinäytteessä kyllä perusteltavissa.

Tutkimuksen lähdeaineisto on erittäin laaja. Keskeisessä asemassa ovat tilastot, virallisjulkaisut sekä arkistomateriaali niin Oulun yliopiston kuin muiden korkeakoulutoimijoidenkin osalta. Matti Salo hallitsee laajan aineistonsa sekä alaan liittyvän keskeisen kotimaisen ja ulkomaisen tutkimusperinteen hyvin. Hän myös analysoi aineiston perusteellisesti. Aineiston ja tutkimuskirjallisuuden hyvästä tuntemuksesta kertoo kirjoittajan tapa vertailla tietoja ja tulkin- toja asiantuntevasti. Tämä tosin tekee lähdeviittauksista ajoittain pitkiä, sillä niissä usein osoitetaan miten asiaa on käsitelty vaikkapa arkistosta löytyvissä asiakirjoissa, painetuissa lähteissä ja kirjallisuudessa. Lähteistön osalta erityisenä ansiona on vielä mainittava akateemisia työmarkkinoita ja työttömyyttä koskevat tiedot, joita Salo on joutunut

keräämään eri paikoista ja vielä muuntamaan ne käyttö- ja vertailukelpoiseen muotoon. Tämä urakka on ollut epäilemättä työläs, mutta tuo kyllä aivan uutta tietoa tältä korkeakoulutuksen vaikuttavuuden kannalta oleelliselta sektorilta. Työmarkkinoita ja työttömyyttä koskevat tiedot löytyvät pääosin tutkimuksen massiivisesta liiteosiesta, johon on koottu paljon muutakin analyysin ja johtopäätösten kannalta oleellista informaatiota.

Matti Salo ei päästä lukijaansa helpolla: systemaattinen tarkastelu viedään monissa kohdin – esimerkiksi Oulun yliopiston sisäisen kehityksen osalta – hyvin yksityiskohtaiseksi. Tämä ”tietovyöry” tekee työn lukemisen ajoittain ras- kaaksi, mutta osoittaa toisaalta kiistattomasti kirjoittajan perehtyneisyyden ja asianhallinnan. Tutkimustehtävän laajuudesta johtuen kaikki mukana olevat osa-alueet eivät työssä tule käsitellyksi samalla perusteellisuudella. Esimerkiksi vertailu pohjoismaisiin ja kansainvälisiin kehityslinjoihin liikkuu yleisellä tasolla ja pohjautuu tutkimuskirjallisuuteen. Silti vertailun mukaan ottaminen on hyvä ratkaisu, sillä joka tapauksessa pohjoisten yliopistojen yhtäläisyydet ja erot tulevat oleellisilta osin valote- tuksi. Lisäksi suomalaisessa korkeakoulututkimuksessa ei liiemmästi ole uskaltanut kansainväliseen vertailuun, vaikka se usein saattaisiin olla hyödyllistä ja suhteellisuuden- taju antavaa.

Oulun yliopiston historian tarkastelu osana korkeakoululaitoksen ja yhteiskunnan muutosta nostaa esiin useita

kiintoisia tulkintoja ja tuloksia. Kaikkiin ei tässä yhteydessä ole mahdollista puuttua, mutta otetaan sentään muutama esimerkki. Matti Salo täydentää, oikaisee ja korjaa monessa kohdassa Liisa ja Kyösti Julkun parin vuosikymmenen taikaista Oulun yliopiston perustamisen historiaa. Tämän hän tekee tukeutuen kahden keskeisen valmisteluelimen, Korkeakoulukomitean ja Pohjois-Suomen korkeakoulukomitean, arkistomateriaaliin. Niistä paljastuvat hyvin uuden yliopiston perustamisen käänteet sekä kytkennät valtakunnalliseen ja paikalliseen politikointiin. Oulun yliopisto perustettiin Salon tulkinnan mukaan ensisijaisesti elinkeinoelämän vauhdittamiseksi ja luonnonvarojen käytön edistämiseksi. Sen sijaan esimerkiksi koulutuspolitiikkaa pitkään ohjannut tasa-arvonäkökulma oli Oulun kohdalla esillä vain vähän, vaikka kyseessä oli maan ensimmäinen ”alue”- tai ”maakuntakorkeakoulu”.

Matti Salo osoittaa myöhempää kehitystä eritellessään, kuinka korkeakoulupolitiikan isot linjaukset muuttuivat yliopistotason käytännöiksi. Oulun yliopiston kasvun yhdeksi taustatekijäksi paljastuu modernin, suunnitelmallisen korkeakoulupolitiikan panostus luonnontieteelliselle alalle. Toisaalta yliopiston omat intressit saattoivat joskus olla korkeakoulupolitiikan linjauksista poikkeavia, joten esimerkiksi kaikkia tarjolla olleita aloja ei Ouluun saatu – tai ei haluttu. Pohjoisen Alma Materin kehitys ei aina ollut taisteltua elintilasta ja resursseista pelkästään etelän korkeakou-

lujen kanssa. Myös opinahjon sisällä käytiin tiukkaa vääntöä kehittämisen painopisteistä ja esimerkiksi humanistinen ala jäi tässä taistelussa selvästi alakynteen. Kiintoisaa lisäksi on havaita, että Oulun yliopiston tuleminen osaksi järjestelmää, ”establishmenttiä”, muutti oleellisesti opinahjon suhtautumista ylimmän opetuksen alueelliseen laajentamiseen. Lapin yliopiston perustamiselle ei juuri lämmenty.

Oulun yliopiston kehityksen analyysi harjoitetun korkeakoulupolitiikan osana on teoksessa vahvasti esillä. Toinen keskeinen ulottuvuus on ”numerollinen puoli” eli kehityksen suhteuttaminen korkeimman opetuksen määrälliseen laajenemiseen sekä vertaaminen tieteenalojen keskinäisten voimasuhteiden muuttumiseen. Tästäkin puolesta Matti Salo suoriutuu mielestäni vakuuttavasti. Hän sijoittaa Oulun yliopiston korkeakoulutuksen kokonaisuutensa niin opiskelijamäärien, sisäänpääsylukujen, henkilökunnan kuin vaikkapa tutkimusresurssienkin perusteella. Toiminnan painopisteet ja muutokset käyvät vertailuista hyvin ilmi. Myös esimerkiksi lääkärin koulutusmäärissä 1990-luvulla tehdyt virhearviot tulevat kriittisesti analysoiduksi; tämän alan koulutusmääristä päättäminen tuntuu edelleen olevan yhteiskunnallisen kontrollin tai tarkoituksenmukaisuusnäkökohtien ulottumattomissa. Maininnan ansaitsee myös analyysi ”Oulun teknologiaihmeen” taustasta ja muotoutumisesta, vaikka siinä ehkä turhankin paljon korostuvat henkilöt rakenteellisten tekijöiden sijasta.

Erityisesti nostan vielä esiin Matti Salon perustavaa laatua olevan analyysin akateemisista työmarkkinoista. Aikaisemmin korkeakoulutuksen suoraa ja epäsuoraa vaikuttavuutta on mitattu sijaintialueen talouden näkökulmasta, jolloin on paljolti turvauduttu erilaisiin vaikutuskertoimiin. Toisaalta vaikuttavuustutkimus on pohjautunut korkeakoulun erilaisia sidosryhmiä haastatteleamalla hankittuun tietoon. Matti Salon tekemän akateemisesti koulutettujen sijoittumiseen ja työttömyysasteeseen kohdistuvan analyysin ansiosta meillä on ensimmäistä kertaa täsmällistä tietoa ylimmän opetuksen vaikuttavuudesta myös tällä erittäin tärkeällä sektorilla. Kirjoittajan kokoaman laajan tilastoaineiston varassa tämä vaikuttavuuden osa-alue on vielä monipuolisemminkin hyödynnettävissä. Se on kuitenkin selkeästi jo seuraavan tutkimuksen asia. Joka tapauksessa Matti Salo on rohkeasti, mutta ansiokkaasti panostanut uuteen, aikaisemmin varsin vähän käytettyyn, näkökulmaan ylimmän opetuksen vaikuttavuutta mitattaessa.

Matti Salon väitöskirja on perusteellisin ja kattavin analyysin yhden yliopiston kehityksestä muutaman vuosikymmenen ajalta. Muiden yliopistojen viime aikoina ilmestyneet tarinat (esimerkiksi Mervi Kaarnisen ja Kalle Michelsenin) ovat nekin hyvätasoisia, mutta näkökulmaltaan erilaisia, eivätkä siksi yhtä syvälle meneviä. Kirjoittaja myös liittää Oulun yliopiston onnistuneesti osaksi ylimmän opetuksen järjestelmän muotoutumista. Tämän edellytyksenä on

asiantunteva ja keskeisesti alkuperäisiin lähteisiin perustava analyysi korkeakoulupolitiikan muutoksista. Työn laajuus jättää varmasti tilaa keskustelulle ja erilaisillekin tulkinnoille. Esimerkiksi korkeakoulupolitiikan painotusten syntyemisessä ja kulisseyssä käydyssä väännössä saattavat toisesta näkökulmasta tarkasteltuna painottua eri asiat. Silti Matti Saloa ei mielestäni voi syyttää vain ”oululaisesta” näkökulmasta tai ”kotiin päin vetämisestä”. Hän suhtautuu varsin arvioivasti aikaisemman tutkimuksen perustamisvaiheista antamaan kuvaan, käsittelee asiallisesti myös yliopiston kehittämisen sisäistä ristivetoa, eikä sorru yliarvioimaan Oulun yliopiston merkitystä vaikkapa tutkimuksen tai vaikuttavuuden näkökulmasta.

Lyhyesti sanottuna Matti Salon väitöskirja on monipuolinen ja hallittu esitys, joka osoittaa erinomaista perehtyneisyyttä aihepiiriin ja erilaisiin aineistoihin. Tutkimus tuo aikaisempaa tarkempaa, monipuolisempaa ja ennen kaikkea oleellisesti uutta tietoa suomalaisen korkeakoulutuksen muutoksista sekä yksittäisen korkeakoulun mukautumisesta, linjauksista ja vaikuttavuudesta. Siksi kirja varmasti kuuluu ylimmän opetuksen kehityslinjoista kiinnostuneiden käsissä.

Arto Nevala